
THE THEORETICAL DETERMINATION OF THE SYNTACTIC CATEGORY OF A INCONGRUENT ATTRIBUTE

Esmeralda Mustafić

University in Zenica, esmeralda_secic@live.com

Abstract: Every sentence rests on base of its functionally determined elements. In relations of those functionally determined elements we can see two different categories. The first category makes elements of sentences which are part of basic sentence structure (subject, predicate, object and adjective). And the second category makes elements of sentences which are part of non-basic sentence structure, attribute and apposition.

One very common part of every sentence is attribute. The definition of it says that attribute is sentence member which determines the word in which it stands by some kind of characteristic. Depending on which word the attribute is expressed, it is divided into two types: congruent and incongruent. This paper's object is to make review of defining incongruent attribute in modern language.

Keywords: attribute, incongruent attribute, rection

TEORIJSKO ODREĐENJE SINTAKSIČKE KATEGORIJE NEKONGRUENTNOG ATRIBUTA

Esmeralda Mustafić

Odsjek za b/h/s jezik i književnost, Univerzitet u Zenici, esmeralda_secic@live.com

Sažetak: Svaka rečenica počiva na ustrojstvu njenih ograničenih i funkcionalno određenih elemenata. Unutar tih ograničenih i funkcionalno određenih elemenata se mogu uočiti dvije kategorije. Prva kategorija bi činila elemente rečenice koji predstavljaju njeno osnovno ustrojstvo, to su samostalni rečenični članovi (subjekt, predikat, objekt i priloške odredbe). Drugu kategoriju čine nesamostalni rečenični članovi, tj. atribut i apozicija.

Jedan veoma čest element rečenice je atribut. Atribut se određuje kao nesamostalni rečenični član koji riječ preko koje se uvodi određuje po nekome svojstvu. Ovisno od toga kakvom riječju se atribut izražava, da li pridjevskom ili imeničkom, dijeli se na dvije vrste, i to: kongruentni i nekongruentni. Cilj ovog rada je napraviti pregledni prikaz definiranja nekongruentnog atributa u savremenom jeziku.

Ključne riječi: atribut, nekongruentni atribut, upravljanje

O ATRIBUTU

Riječi u rečenicama su povezane pravilima nizanja i slaganja. Riječi se nižu i grade veće sintaksičke jedinice po strogo utvrđenim pravilima redoslijeda pojavljivanja, dok slaganje podrazumijeva uređenje gramatičkih odnosa među njima. Prema Jahiću – Haliloviću – Paliću (2000) ovi odnosi se mogu prepoznati kao odnosi gramatičke zavisnosti: jedna riječ – kad je izabrana u nekom od svojih morfoloških oblika – uvjetuje ili omogućuje da se druga riječ u određenom morfološkom obliku uvrsti na određeno mjesto u rečenici. Ukupnost ovih odnosa se može nazvati gramatičkim ustrojem rečenice.

S tim u vezi, osnovno gramatičko ustrojstvo rečenice u bosanskom jeziku čine samostalni rečenični članovi, a to su: predikat, subjekt, objekt i adverbijalna odredba. Ovi članovi se u rečenicu uvrštavaju izravno, bez posredstva nekog od drugih članova. Osim članova koji su samostalni u rečenici, postoje i nesamostalni rečenični članovi koji se ne ubrajaju u skupinu osnovnog rečeničnog ustroja. To su atribut i apozicija, i oni se u rečenicu uvrštavaju preko nekog supstantivnog rečeničnog člana.

Jahić – Palić – Halilović (2000) u *Gramatici bosanskoga jezika* atribut definiraju kao nesamostalni rečenični član koji supstantivnu riječ preko koje se uvodi u rečenicu određuje po kakvu svojstvu. Stevanović (2007) u *Gramatici srpskog jezika* atribut definira kao riječ (ili više riječi) koja određuje bilo kakvu osobinu pojma uz čije ime stoji. Težak i Babić (2000) u *Gramatici hrvatskoga jezika* atribut definiraju kao riječ koja se dodaje kao bliža oznaka imenici, imeničkoj zamjenici ili poimeničenom pridjevu. Piper (2000) u knjizi *Osnovi sintakse srpskog jezika* navodi da su atributi pridjevske reči, odnosno veze riječi s pridjevskim funkcijama koje na ovaj način po nekim osobinama (kvalitet, veličina, boja, toplota, materija i sl.) određuju neku imenicu, neki skup riječi u imeničkoj funkciji. Tu još stoji da je to određivanje dvojako: to je kvalifikacija po nekom unutrašnjem svojstvu, ili je to

postavljanje imeničkog sadržaja u neke vanjske odnose. Atribut je ili pridjevska riječ ili veza riječi sa pridjevskom funkcijom.

NEKONGRUENTNI ATRIBUT – DEFINIRANJE U SAVREMENOM JEZIKU

Prema Čediću (1999) kongruencija znači podudanje ili slaganje rečeničnih članova, pridjevi se slažu sa upravnim supstantivnim riječima u rodu, broju i padežu. U istom kontekstu se može upotrijebiti i termin sročnost. Ako kongruencija znači podudaranje/slaganje, nekongruencija je upravo suprotno, tj. nepodudaranje/neslaganje.

Prema Minoviću (1987) atributsko značenje se izražava na dva načina, te, samim time postoje dvije vrste atributa. To se može zaključiti i na osnovu sljedećih primjera (sintagmi zavisnog odnosa):

- a) *plava haljina, dobra drugarica, lijepa pjesma, naša škola, treći razred, prošla školska godina* itd.
- b) *miris ružmarina, prsten od zlata, četka za odijelo, čovjek s brkovima, kuća na brijegu* itd.

Kao što se može vidjeti, jedni atributi se kongruiraju (slažu) s imenicom koju određuju u rodu, broju i padežu. Ti se atributi nazivaju *kongruentnim*. Takvi atributi su (kao vrsta riječi) pridjevi, pridjevske zamjenice i redni brojevi. Druga vrsta atributa su oni koji se ne slažu sa upravnom riječi u rodu, broju i padežu. Oni se ne kongruiraju u padežu, a mogu se nalaziti, ali ne moraju, u istom rodu i broju. Takvi se atributi nazivaju *nekongruentnim*. Nekongruentni atribut može biti u svakom zavisnom padežu.

Omerović (2011) drži da su za atribut koji ne prati gramatičke oznake upravnog člana supstantivne sintagme karakteristična različita terminološka određenja. U tradicionalnim (a i nekim novijim) gramatičkim priručnicima najčešće se određuje kao imenički, ali dodaje da termin imenički ne odgovara najbolje prirodi ovog atributa jer se on ne iskazuje samo imenicama, već i drugim supstantivnim kategorijama. Osim toga, koriste se termini inkongruentni atribut, nekongruentni atribut, nesročni atribut i sl. Termin nekongruentni najbolje odgovara njegovoj prirodi, a u skladu je sa morfosintaksičim obilježjima koja su mu svojstvena. Definira se kao sekudarna sintaksička kategorija nastala u procesu sintaksičke i leksičko-sintaksičke derivacije, odnosno funkcionalne i kategorijalne preobrazbe određenih vrsta riječi.

Tako Jahić – Palić – Halilović (2000) u *Gramatici bosanskoga jezika* ovaj atribut označavaju kao nekongruentni i definiraju ga kao rečenični član koji se izriče funkcionalno preobraženim (adjektiviziranim) supstantivnim i, adverbijalnim sintaksemama, koje ne prate gramatičke oznake roda, broja i padeža upravnih supstantivnih sintaksema.

Čedić (2001) u *Osnovama gramatike bosanskog jezika* ovaj atribut označava kao nekongruentni. Kada su atributi izraženi padežnim oblicima imenica i priložima, drugačija je situacija, jer se dijelovi sintagmi ne slažu u rodu broju i padežu, nema kongruencije, pa se u tom slučaju radi o nekongruentnom atributu. Ako sintagmu *kuća moga komšije* mijenjamo kroz padeže, utvrdićemo da se mijenja samo nadređeni član, dok podređeni ostaje u istom obliku: *od kuće moga komšije, kući moga komšije, kuću moga komšije* itd.

Težak i Babić (2000) u *Gramatici hrvatskoga jezika* ne definiraju ni kongruentni ni nekongruentni atribut već se samo navodi da atribut može biti: pridjev, zamjenica, broj i imenica odnosno imenička zamjenica u genitivu ili nekom drugom kosom padežu.

U *Sintaksi hrvatskoga književnoga jezika* prema Katičiću (2002) ovaj atribut je označen kao imenički. Kao atribut uz imenicu može se u ishodišnu rečenicu uvrstiti i druga imenica. Gramatička oznaka takve atribucije jest genitiv. Imenica što se uvrštava kao atribut uz drugu imenicu stoji uvijek u genitivu.

Barić i sur. (1997) u *Hrvatskoj gramatici* ovaj atribut je označavaju kao imenički. Osim pridjeva ili kakve druge pridjevske riječi, kao atribut uz imenicu može biti i druga imenica. Atribut izrečen imenicom uz drugu imenicu zove se imenički atribut.

U *Sintaksi hrvatskoga jezika* prema Pranjkoviću (1995) ovaj atribut je označen kao nesročni ili nekongruentni. Daje se i još jedna razlika između jedne i druge vrste atributa, a to je da se uz imeničke (nesročne) attribute može uvrstiti novi atribut (*Napravio je kuću od bijelog kamena.*), a pridjevski se atribut ne odnosi na drugi pridjevski atribut, nego izravno na imenicu...

U *Gramatici srpskog jezika* prema Stevanoviću (2007) nema definiranja kongruentnog ni nekongruentnog atributa, već je, slično kao i u *Gramatici hrvatskoga jezika* (2000), navedeno da su atributi najčešće pridevi i pridevski upotrebljene druge reči (pridevske zamenice i brojevi). Ali u ovoj službi, kako vidimo iz navedenih primera, može biti upotrebljen i neki padežni oblik koje imenice, s predlogom ili bez predloga.

Klajn (2005) u *Gramatici srpskog jezika* ne definira ni kongruentni ni nekongruentni atribut, ali se navodi da se u atribut svrstavaju i specifične padežne ili prijedloške sintagme koje stoje poslije imenice, ukoliko je određuju (opisuju) na isti način kao i pridjev. Navodi primjere: *djevojčica plave kose* (=plavokosa djevojčica), *gume za automobil* (=automobilske gume), *udžbenik za srednju školu* (=srednjoškolski udžbenik).

Klajn i Piper (2013) u *Normativnoj gramatici srpskog jezika* spominju imeničke sintagme koje u zavisnom padežnom obliku određuju drugu imenicu ili sintagmu, pri čemu među njima nema kongruencije, up. npr. *afrički slonovi* (kongruentni atribut) i *slonovi iz Afrike* (nekongruentni atribut).

Piper (2005) u *Sintaksi savremenog srpskog jezika – prosta rečenica* spominje atributske imenske izraze ili determinativne imenske izraze i objašnjava ih kao imenski izraz u odnosu sintaksičke zavisnosti od drugog imenskog izraza koji on određuje kao njegov nekongruentni atribut, i ima kao svoj primarni gramatički oblik adnominalni genitiv sa značenjem uže ili šire shvaćene posesivnosti (npr. *kuća Pere Perića, ramena Pere Perića, brat Pere Perića, postupak Pere Perića*), kvalifikativnosti (npr. *djevojka duge kose, stil Pere Perića, posuđe od plastike*), zatim odnos dio-cjelina, odnos porijekla, te odnos prostornog značenja (npr. *izlaz iz bolnice*).

Stanojčić i Popović (1992) u *Gramatici srpskog jezika* nekongruentni atribut dijele na dva podtipa: na padežni ili rekcijski i imenički. Padežni ili rekcijski atributi opet imaju podjelu na padežne attribute s pridjevskim značenjem, rekcijske padežne attribute i padežni atributi s priloškim značenjem. Padežni atributi se objašnjavaju kao kvalifikacija imenice koja je upravna riječ, te odgovaraju na pitanja *kakav? od čega? koje vrste?* Primjeri koji su navedeni za ovaj tip atributa su: *džemper sive boje, žena riđe kose, tašna od kože, fotografija našeg razreda* itd. Rekcijski padežni atributi pobliže objašnjavaju imenicu pokazujući time i odnose u relacijama značenja. Primjeri koji su navedeni za ovaj tip atributa su: *strah od nekoga, ljubav prema nekome, žudnja za nečim, priča o nekome* itd. Padežni atributi s priloškim značenjem su oni koji u svom sadržaju imaju značenje mjesta, vremena, načina, količine i sl. Primjeri koji su navedeni za ovaj tip atributa su: *ljetovanje na moru, penjanje na planinu, sastanak u petak* itd. S druge strane, imenički atribut se objašnjava tako da se nekom imeničkom pojmu može direktno pripisati sadržaj neke imenice (ili imeničke sintagme). To znači da se drugom imenicom sužava značenjsko polje prve imenice. Primjeri koji su navedeni za imenički atribut su: *ptica selica, zmija otrovnica, psi litalice* itd.

Brabec – Hraste – Živković (1986) u *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* ovaj atribut označavaju kao imenički te se navodi da se za njega kaže da se obično ne slaže sa označenom imenicom u padežu, te da mogu stajati i u drugim padežima.

Na osnovu svega nevedenog, može se zaključiti da su sve gramatike posvetile određenu pažnju opisivanju atributa. S obzirom da se radi o različitim autorima i različitim gramatikama sasvim je prirodno i različito imenovanje ovog atributa, pa se sreće i naziv nekongruentni atribut kao i naziv imenički atribut. Gramatike bosanskog jezika su opredijeljene za nazive kongruentni/nekongruentni atribut. Gramatike srpskog jezika nisu ujednačene glede naziva ovih kategorija atributa, dok se gramatike hrvatskog jezika u većini slučajeva opredjeljuju za naziv imenički atribut.

Nekongruentni atribut, za razliku od kongruentnog atributa ima drugačiju vezu sa upravnim članom sintagme. Kod nekongruentnog atributa se javlja upravljanje i pridruživanje kao poseban tip gramatičke veze između članova sintagme. Jahić – Halilović – Palić (2000) drže da se upravljanjem naziva takva veza među članovima sintagme u kojoj upravni član zahtijeva da se zavisni član pojavi u određenom gramatičkom obliku: *prodati kuću, plašiti se vukova, pisati majci, pokriti poklopcem, složiti se s komšijama, razgovarati o utakmici, ustuknuti pred neprijateljem...* Svojstvo upravljanja je najizraženije kod glagola, ali može biti prisutno i kod imenica, i to ne samo one koje su nastale od glagola. Razlikuje se jako i slabo upravljanje. Kod jakog upravljanja glavni član sintagme zahtijeva da se podređeni član javi u strogo određenom gramatičkome obliku. Budući da je ovaj tip veze svojstven glagolima (*pisati pismo, baviti se trgovinom*), i imenice nastale od glagola čuvaju to svojstvo (*pisanje pisma, bavljenje trgovinom*). No, svojstvo jakog upravljanja nemaju samo imenice nastale od glagola, nego i one koje ne stoje ni u kakvoj vezi s glagolima (*znak rukom, predsjednik odbora, ime oca*), kao i neki brojevi koji se javljaju kao nadređeni članovi nekongruentne supstantivne sintagme (*dvoje djece, peterica prijatelja, njih sedmerica*). Kod slabog upravljanja gramatički oblik zavisnog člana više je određen leksičkim značenjem upravnog člana nego njegovim gramatičkim svojstvima (*lutati šumom, lutanje po šumi*). Prema Omerović (2011) upravljanje ili rekcija se javlja kod svih nekongruentnih supstantivnih sintagmi u kojima se kao zavisni član javlja padežni ili prijedložno-padežni oblik supstantivne riječi. O imeničkoj rekciji je pisao i Radoje Simić (2000) koji kaže da je ovakav tip rekcije vrlo teško definisati i razgraničiti od drugih vrsta organizacije sintagmatskih struktura. Dalje, on navodi da je imenička rekcija, u nekim slučajevima, čak i srodna glagolskoj, te da su one međusobno povezane.

Prema Jahić – Halilović – Palić (2000) pridruživanje je takva veza među članovima sintagme u kojoj se zavisnost jednog člana od drugoga ne izražava gramatičkim oblikom zavisnog člana, već njegovom gramatičkom funkcijom. Na taj se način upravnim članovima sintagmi kao zavisni članovi pridružuju nepromjenjive vrste riječi i nepromjenjivi oblici riječi. Omerović (2011) drži da je za nekongruentnu supstantivnu sintagmu karakteristična je veza pridruživanja u onim slučajevima kada se u funkciji atributa javljaju adverbijalne i verbalne sintakseme (prilozi, nepromjenjivi brojevi i glagoli u infinitivu). Takvi su primjeri – *čitanje naglas, recitovanje napamet, parking sa deset mjesta, pravo dobiti, sposobnost pobijediti* i sl.

ZAKLJUČAK

Može se zaključiti da su sve gramatike i udžbenici koji se bave rečenicom posvetili određenu pažnju opisivanju atributa. S obzirom da se radi o različitim autorima i različitim gramatikama sasvim je prirodno i različito imenovanje ovog atributa, pa se sreće i naziv nekongruentni atribut kao i naziv imenički atribut. Gramatike bosanskog jezika su opredijeljene za nazive kongruentni/nekongruentni atribut. Gramatike srpskog jezika nisu ujednačene glede naziva ovih kategorija atributa, dok se gramatike hrvatskog jezika u većini slučajeva opredjeljuju za naziv imenički atribut. Na kraju, oni udžbenici i gramatike koje definiraju nekongruentni atribut se slažu da je nekongruentni atribut onaj atribut koji se sa upravnom supstantivnom riječju ne slaže u rodu, broju i padežu.

LITERATURA

- [1] Barić, E. i sur. (1997). *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga: Zagreb.
- [2] Brabec, I., Hraste, M., Živković, S. (1986). *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Školska knjiga: Zagreb.
- [3] Čedić, I. (1999). *Školski rječnik lingvističkih termina u bosanskom jeziku*. Institut za jezik: Sarajevo.
- [4] Čedić, I. (2001). *Osnovi gramatike bosanskog jezika*, Institut za jezik: Sarajevo.
- [5] Jahić, Dž., Halilović, S., Palić I. (2000). *Gramatika bosanskoga jezika*. Dom štampe: Zenica.
- [6] Katičić, R. (2002). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Nakladni zavod Globus: Zagreb.
- [7] Klajn, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Beograd.
- [8] Minović, M. (1987). *Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole*. OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Sarajevo.
- [9] Omerović, M. (2011). *Nekongruentni atribut u bosanskome jeziku*. Slavistički komitet: Sarajevo.
- [10] Palić, I. (2010). *Dativ u bosanskome jeziku*. Bookline: Sarajevo.
- [11] Piper, P. et all. (2005). *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica*. Institut za srpski jezik SANU: Beograd.
- [12] Piper, P., Klajn, I. (2013). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Matica srpska: Novi Sad.
- [13] Pranjković, I. (1995). *Sintaksa hrvatskoga jezika – udžbenik za 3. razred gimnazije*. Školska knjiga: Zagreb.
- [14] Pranjković, I., Silić, J. (2007). *Gramatika hrvatskog jezika*. Školska knjiga: Zagreb.
- [15] Simić, R. (2000). *Osnovi sintakse srpskog jezika*. Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika : Jasen Nikšić: Beograd.
- [16] Stanojčić, Ž., Popović, Lj. (1992). *Gramatika srpskoga jezika*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Beograd.
- [17] Stevanović, M. (2007). *Gramatika srpskog jezika*. Predrag & Nenad: Beograd
- [18] Težak, S., Babić, S. (2000). *Gramatika hrvatskoga jezika – priručnik za osnovno i srednje obrazovanje*. Školska knjiga: Zagreb.